

15. Устав службы выборной // Свод законов Российской империи. – СПб.: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1833. – Т. 3. – С.326-421.
16. Устав городского и сельского хозяйства // Свод законов Российской империи. – СПб.: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1852. – Т. XII. – С. 21-91.
17. Устав службы правительственной // Свод законов Российской империи. –СПб.: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1833. – Т. III. – С. 37-40.
18. Державний архів Одеської області. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 388.– 25 арк.
19. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 18. – 11 арк.
20. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 1263. – Оп. 2. – Спр. 165. – 186 арк.
21. РДІА – Ф. 1263. – Оп. 2. – Спр. 166. – 219 арк.
22. РДІА – Ф. 1263. – Оп. 2. – Спр. 167. – 65 арк.
23. РДІА – Ф. 1263. – Оп. 2. – Спр. 168. – 154 арк.
24. РДІА – Ф. 1281. – Оп. 20. – Спр. 14. – 76 арк.
25. РДІА – Ф. 1281. – Оп. 3. – Спр. 44. – 86 арк.
26. РДІА – Ф. 1281. – Оп. 3. – Спр. 82. – 98 арк.
27. РДІА – Ф. 1281. – Оп. 4. – Спр. 92. – 76 арк.
28. РДІА – Ф. 1281. – Оп. 4. – Спр. 77. – 56 арк.
29. РДІА – Ф. 1281. – Оп. 4. – Спр. 76. – 87 арк.
30. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 6. – Спр. 67. – 98 арк. 29.
31. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 6. – Спр. 31. – 94 арк. 30.
32. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 4. – Спр. 601 – 112 арк.
33. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 1. – Спр. 610. – 80 арк.
34. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 1. – Спр. 852.– 96 арк.
35. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 1. – Спр. 979.– 96 арк.
36. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 1. – Спр. 1045.– 92 арк.
37. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 2. – Спр. 125. – 78 арк.
38. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 3. – Спр.62.– 95 арк.
39. РДІА – Ф. 1285. – Оп. 3. – Спр. 146.– 97 арк.

Черемисин А. В. Финансы городского самоуправления Южной Украины конца XVIII – начала XX веков

В статье анализируется финансовое положение южноукраинских городов в конце XVIII – начала XX веков. Характеризируются принципы формирования бюджетов, их использования, пропорциональность прибыльной и расходной частей. Исследуется бюджетная политика городского самоуправления.

Ключевые слова: Южная Украина, городское самоуправление, муниципалитет.

Cheremisin O. V. Finance of city self-government of Southern Ukraine of the end of XVIIIth - the beginning of XXth centuries

The financial position of the Southern-Ukrainian cities in the end of XVIII - the beginning of XX centuries is analyzed in given article. The principles of formation of budgets, their use, proportionality of profitable and spent parts are characterized. The budgetary politics of city self-management is investigated.

Keywords: Southern Ukraine, self-government, municipality.

УДК 94(477)“18/19”:378.18(09)

М. Е. Кругляк

“ПИТАННЯ СТАТІ” У ЖИТТІ СТУДЕНТСТВА ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті розглянуто місце статевого питання у повсякденному житті студентства підросійської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., проаналізовано участь молоді у розгортанні в Росії „сексуальної революції” початку ХХ ст., визначено ставлення держави і громадськості до стану сексуального здоров’я студентства.

Ключові слова: студентство, „сексуальна революція”, „ліга вільного кохання”, венеричні захворювання, „санітці”.

„Сексуальна революція – це процес і результат корінних змін в сексуальному житті суспільства, характерний істотним перетворенням сексуальних цінностей, орієнтації, норм, санкцій і відносин, що звільняють пригнічену сексуальність, розкріпають особистість і суспільство” – таке визначення дає „Словник практичного психолога” [1]. І хоч традиційно ми звикли вважати, що сексуальна революція почалася на Заході лише в 1960-ті рр., а в країнах постсоціалістичного простору – у „перебудовчі” часи другої половини 1980-х рр., притаманні для неї риси сповна можна спостерігати й в російському суспільстві на початку ХХ ст. Безперечно, подібне явище не могло оминути й студентство підросійської України. Спектр наслідків „сексуальної революції” ХХ ст., яка, за словами Т. В. Орлової, в Україні „не вгамувалася досі” [2] є доволі широким, і серед них – першість України в Європі і світі за темпами поширення СНІДу та інших

венеричних захворювань. Відповідно, надзвичайно актуальним є прослідкувати причини і наслідки „сексуальної революції” в російському суспільстві початку ХХ ст., активними учасниками якої було студентство, визначити місце „питання статі” в повсякденному житті молоді. Вагомість дослідження полягає також у тому, що дана тема не знайшла належного висвітлення у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Не менш значущим є розробка даної проблеми для розширення спектру досліджень сучасних українських науковців у царині соціальної історії та історії повсякденності, доволі популярних нині в історичній науці напрямів.

Так зване „питання статі” в житті дореволюційного російського студентства почало цікавити науковців ще на початку ХХ ст. Наголосимо, що найбільше уваги „статевому вихованню” студентства надавали у своїх критичних нотатках лікарі та педагоги, які прагнули проаналізувати причини і наслідки появи в сучасної їм молоді різних „недуг”, здійснювали спроби порівняння студентства різних епох в їхньому ставленні до навколишньої дійсності [3; 4; 5]. У радянській історичній науці вказана вище проблематика наукових розвідок була призабута. Студентство у численних монографіях і статтях розглядалося як активний борець проти соціальної несправедливості, учасник революційних виступів проти самодержавства, а тому відвідування молоддю будинків розпусти, різного роду „статеві відхилення” псували ідеалізований образ борця за „народне благоденство”. Значний інтерес до повсякденних практик студентства Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. виникає у сучасних істориків, щоправда, лише зарубіжних. Вартими уваги є наукові розробки російських дослідників А. Є. Іванова [6; 7; 8] та М. Могильнер [9], в яких детально прослідковано місце „питання статі” в житті дореволюційного студентства, показано в повному вияві явище „сексуальної революції” початку ХХ ст. крізь призму студентського світосприйняття. На окрему увагу заслуговують розвідки американської дослідниці Лори Енгельштейн [10; 11], по суті, піонера у вивченні статевого питання в житті російської інтелігенції межі ХІХ – ХХ ст., а також нідерландського історика Отто Буле [12], який досліджує феномен „ліг вільного кохання” та залучення молоді до їхнього функціонування.

Джерельна база дослідження представлена архівними матеріалами та публікаціями джерел. Вагоме місце у дослідженні посіли документи Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Державного архіву м. Києва. Серед них – джерела особового походження, зокрема „Щоденник” студента Київської духовної академії В. Базарянинова [13], а також документальні джерела – донесення інспекторів та поліцеймейстерів про порушення студентами порядку [14; 15], скарги цивільних осіб на поведінку студентів [16; 17]. Серед опублікованих матеріалів вартими уваги є матеріали конкретно-соціологічних досліджень (студентські статеві переписи) [18; 19; 20]), в яких проаналізовано не лише стан здоров'я студентів, але й показано їхнє ставлення до „питання статі”, явища проституції, еротичної і порнографічної тематики популярних на початку ХХ ст. творів; джерела особового походження (спогади [21]), які дають змогу відтворити ментальні структури студентства, а також публікації місцевої і всеросійської преси (газети „Одесский листок”, „Речь”).

Отже, метою статті є показати місце „питання статі” в житті студентства підросійської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.; проаналізувати причини і наслідки „сексуальної революції” початку ХХ ст. та визначити роль студентства як представника російської інтелігенції у її розгортанні.

Власне, не секрет, що „питання статі” хвилювало студентство підросійської України не лише на початку ХХ ст. У своїх спогадах один з випускників Київського університету середини ХІХ ст. пригадував, що „тип студента того часу, за свідченнями очевидців, – то людина розгулу, кутежу, ворог поліції та вуличних ліхтарів, не позбавлена, однак, почуття корпоративної честі” [21]. Відоме звернення Київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова до студентів-медиків: „Ви, панове, танцюйте, займайтеся картярством, залицяйтеся до чужих дружин, відвідуйте повій, бийте повій, але політикою не займайтеся, інакше вижену з університету” [3, с. 22–23]. Таким чином, відвідування будинків розпусти й задоволення своїх фізіологічних потреб для молоді, що здобувала вищу освіту, було явищем звичним, повсякденним й, можна сказати, бажаним для влади. Втім, якщо у 1850-ті рр. заохочення з боку навчального керівництва до боженого способу життя як протидії захоплення політикою знаходило чимало прихильників і послідовників, то вже в епоху ліберально-демократичних перетворень, коли молодь прагнула стати активним учасником історії, дана практика значного успіху не мала. Студентство продовжувало відвідувати будинки розпусти, час від часу чинити в них безпорядки, проте це не стояло на заваді їхній громадсько-політичній діяльності.

На початку ХХ ст. так зване „питання статі” стало одним з найважливіших у житті російського суспільства. Свідченням цього є ряд статевих переписів студентства, які, до речі, вперше почали проводитися саме в ці роки. Так, згідно з проведеною серед харківського студентства анкетною, 88 % юнаків уже мали статеві стосунки (для прикладу, серед московського студентства в 1903/1904 рр. цей показник становив 66 % [18, с. 57]), причому більшість (67 %) почала жити статевим життям ще до вступу до вищої школи, тобто до 19 років. Втрата невинності відбувалася переважно у 17 років, а за два роки статеві стосунки набували регулярного характеру. Раннє статеве життя, невпорядковані стосунки із повіями, прислугою, модистками тощо призводили до появи таких венеричних захворювань, як трипер (47,2 % хворих), м'який шанкр (10,8 %), сифіліс (6,9 %), 64,1 % харківських студентів страждало на онанізм [19, с. 201–206]. Матеріали московського статевого перепису виявили наявність серед студентства ще однієї статевої аномалії – педерастії (3 % опитаних) [18, с. 64]. На жаль, підтвердити конкретними цифрами рівень поширення цієї хвороби серед студентства підросійської України ми не можемо, проте свідчення про наявність студентів нетрадиційної сексуальної орієнтації зустрічаємо в „Щоденнику” вихованця Київської духовної академії Володимира Базарянинова [13, арк. 12 зв., 18–18 зв.]. Сміємо припустити, що в даному випадку причинами появи даного відхилення слугували закритий характер навчального закладу, роздільне

навчання чоловіків і жінок, а також „мода” на одностатеве кохання, оспівана в творах російських письменників початку ХХ ст. Зокрема, скандальної слави отримала повість М. Кузміна „Крила” (1906 р.), в якій описувався чоловічий гомосексуалізм на прикладі стосунків між петербурзьким студентом і викладачем. 1907 року вийшла у світ повість Л. Зінов'євої-Аннібал „Тридцять три виродки”, в якій акцент було зміщено вже на жіночий гомосексуалізм [22; 23].

Дані харківського перепису відображають тенденцію, притаманну для всіх вузів Російської імперії. Так, згідно з анкетною, проведеною серед студентів Київського політехнічного інституту 1909 року, мали статеві стосунки 51,8 % респондентів [24, с. 182]; кількість страждаючих на венеричні захворювання серед петербурзьких студентів дорівнювала 9,5 % в університеті та 23 % в Технологічному та Гірничому інститутах, у Москві – 25,2 %, в Юр'єві – 28,2 % [6, с. 332] (у середині ХІХ ст. 20 % київських казеннокоштных студентів мала такі самі проблеми [25, с. 8], тобто ситуація фактично не змінилася). Відзначимо найнижчий показник поширення венеричних захворювань серед єврейського студентства – 3,4 % [20, с. 7–8], причини чого мали як фізіологічний (обрізання), так і моральний характер (традиції сімейного виховання євреїв, що засуджували непорядковані статеві стосунки) [7, с. 105]. Варто звернути увагу й на той факт, що студентські переписи проводилися лише серед чоловіків: жінки в опитуванні участі не брали, в т. ч. й через табу, накладене на них професурою курсів.

На думку російського історика, професора А. Є. Іванова, до непорядкованих статевих контактів студентів штовхала їхня доступність. Адже в капіталістичному місті сформувалася розвинута „інфраструктура” сексуальних послуг: проституція у формі офіційно діючих будинків розпусти, багатотиражні низькопробні літературні та художні порнографічні видання, а також псевдонауково-популярні опуси на тему статевого життя [8, с. 285].

Втім, так зване „статеве питання” було вельми важливим не лише в Росії, а й у Західній Європі. За даними М. Членова, на початку ХХ ст. в Копенгагені щороку хворів на трипер кожен четвертий-п'ятий молодий чоловік, на сифіліс – кожний восьмий. Серед бреславльських студентів венеричні хвороби, хоч і були менш поширеними, але мали місце: на сифіліс страждали 2,1 %, трипер – 10,1 %, м'який шанкр – 6,9 % опитаних [18, с. 73].

З іншого боку, певна частина студентства засуджувала непорядковане статеве життя й зберігала цнотливість. Серед причин відразі до раннього сексуального контакту московські студенти (1903/1904 рр.) назвали моральні переконання (третина респондентів), страх заразитися (27 %), моральну огиду до статевого контакту (18 %) [18, с. 57].

Наголосимо, що особливої вагомості „статеве питання” набуло саме на початку ХХ ст. Крах надій, пов'язаних із поразкою революції 1905–1907 рр., посилений матеріальними негараздами, негативно вплинув на студентську психіку. Настав час матеріального та духовного голодування молоді, для якої „ідейне, діяльне та яскраве” життя, що уявлялося попереднім поколінням, постало „таким само сірим та тьмяним, таким само безвідрадним, як і все оточуюче” [26, с. III]. Вихід з кризи молодь прагнула знайти в чомусь новому й почала свій пошук з літератури. З 1907–1908 рр., як реакція на захоплення літературою суспільно-філософської проблематики напередодні та в період Першої російської революції, у середовищі студентства підросійської України прослідковується явище „белетристичного буму”. Так, 70 % респондентів київського студентського єврейського перепису відзначило, що читало белетристику, натомість лише 40 % опитаних витратило час на опанування літератури зі своєї спеціальності [20, с. 28–29]. 1907 року в Росії величезної популярності набув роман М. Арцибашева „Санін”, дещо пізніше – роман А. Вербицької „Ключі щастя” (1910–1913 рр.). Віддушиною для читачів став пропагований авторами гедоністичний спосіб утечі від буденності – звільнення своїх статевих інстинктів й насолода життям. Володимир Санін, по суті свій, надлюдина, колишній активний учасник революції, а нині – індивідуаліст та егоїст, що проповідував вільне кохання, жив для себе й тільки одним днем, ненавидів політику, звичним в його середовищі є злочини й самогубства [9, с. 121, 123]. Герої роману „Санін” не переймаються платонічним коханням, а прагнуть задовольнитися сьогоденними фізіологічними насолодами, через що критики називали роман „порнографічним” і аморальним [27, с. 71]. Жіноча читацька аудиторія розглядала романи як гімн сексуальної свободи нових жінок. Популярні „сексуальні мотиви” заповнили белетристичну літературу, перекочували до театру, стали невід'ємною складовою газетних рубрик. Серед творів, в яких піднімалося „питання статі”, виділимо також оповідання Л. Андреєва („В тумані”, „Безодня”, 1902 р.), де йшлося про венеричні хвороби, самогубство, проституцію й групове зґвалтування; повість О. Купріна „Яма” (1909–1915), по суті, замальовку з повсякденного життя одного з київських будинків розпусти; оповідання згаданого вже М. Арцибашева „Жах” (1905 р.), що пропонувало читачам фантазію про багаторазове зґвалтування, а також дещо призабуту повість Л. Толстого „Крейцерова соната” (1889 р.), в якій показано кризу шлюбу як суспільного інституту [10, с. 363]. Отож, поставлені головними героями цих творів і, зокрема, Саніним, „питання статі” розглядалися як психологічний зигзаг засмученої інтелігенції епохи „краху революційних надій” [9, с. 124]. Один із російських педагогів початку ХХ ст. так писав про сучасну йому літературу: „Ідеал статевого кохання зведений нею (сучасною літературою. – М. К.) на міру вільних стосунків між „жеребцем” і „кобилою” (див. „Саніна”) або ще того гірше (див. твори Кузміна, Рукавишнікова та ін.). Мораль цнотливості пояснена як лицемірний забобон... Влада тіла і його інстинктів оголошені першим і останнім законом в стосунках статей” [4, с. 77].

Вагомість твору М. Арцибашева спричинила появу серед молоді цілої течії „санінців”. Травневі номери російських газет 1908 року містили інформацію про організовану по імперії мережу „ліг вільного кохання”, деякі з яких (київські, ризьку, миколаївську, катеринославську) очолювали студенти Київського університету, часто їхніми помічниками виступали акушерки. Так, в Києві діяли дві ліги – „Дорефа” та „Товариство любителів матича”. За даними преси, отриманими із „достатньо компетентного джерела”, „лігівці”

вербували членів зі студентів та вихованців середніх навчальних закладів, проводили засідання на таємних квартирах, де читали сучасну літературу, а по закінченні організували оргії. На стінах зйомних квартир (а їх однієї з київських ліг приписали цілих п'ять) висіли написи: „Тим, хто сюди ввійшов, немає виходу”. Факти студентських та учнівських самогубств журналісти також пояснювали існуванням ліг, мовляв, так роблять дівчата, що завагітніли внаслідок „вільного кохання”. Кожна організація мала власні статuti, нібито знайдені при арешті організаторів, систему членських внесків, кількісний склад. Зокрема миколаївська ліга нараховувала 60 членів, „Дорефа” – близько 100 [28; 29; 30]. Деякі молодики „насолоджувалися життя” поза лігами. Періодичні видання початку ХХ ст. повідомляли про вчинені студентами зґвалтування гімназисток [5, с. 70]. Втім, на думку нідерландського дослідника Отто Буле, відомості про існування „ліг вільного кохання” слід розглядати не більше як міф, витворений журналістами на тлі дійсного падіння моралі молоді після революції та популяризації еротичної і порнографічної літератури. Вже до червня 1908 року про „ліги кохання” поступово почали забувати. Офіційне розслідування цієї справи, розпочате навесні 1908 року міністром внутрішніх справ П. А. Столипіним, не надало жодних доказів існування таємних організацій [12, с. 145, 157]. І навіть більше. Газета „Одесский листок” у травні 1912 року повідомляла про позов студента Слоніма до редактора „Босяцької газети” Шиманського і журналіста Голдобіна, які у своєму виданні в серії публікацій про „ліги вільного кохання” в Катеринославі приписали їхню організацію студентів. Окружним судом позов було задоволено й за наклеп у пресі засуджено першого до двомісячного, а другого до чотиримісячного тюремного ув'язнення [31].

Попри те, що наявність організованих студентами „ліг вільного кохання” доведена не була, „сексуальну революцію” післяреволюційної доби заперечувати все ж не варто. Ось яке цікаве пояснення давали сучасники цьому фактові. Політична ангажованість в роки Першої російської революції (1905–1907 рр.) відволікала молодь від статевого життя, тим самим було зменшено частотність незаконних зв'язків й знижено рівень венеричних захворювань. Співпраця із жінками привчала студентів поважати їх, а соціалістичні лідери закликали забути про власні задоволення на тлі суспільних потреб. Коли ж масовий рух пішов на спад, юнацтво залишило високі ідеали в пошуках чуттєвих насолод, до еротичного самозадоволення [11, с. 177]. Американська дослідниця Лора Енгельштейн додає: концентруючи увагу на питаннях сексу, інтелігенція прагнула цим компенсувати втрату надій на здійснення реформ в суспільстві й кидаючи цим виклик пуританському антиіндивідуалізму лівих радикалів. „Статеве питання” мало такий саме риторичний характер, який набули раніше „жіноче питання” і „соціальне питання” [10, с. 10, 220].

Не менш важливим у висвітленні даного питання є з'ясування місця, яке посідала проституція у розгортанні „сексуальної революції” в Росії. Явище проституції, про яке на початку ХХ ст., а особливо в післяреволюційний час, почали говорити відкрито, існувало давно. До послуг повій, за даними Московського статевого перепису 1903–1904 рр., вдавалося 47 % респондентів [18, с. 56]. Студенти, в залежності від добробуту, відвідували будинки розпусти від 50-копійочних до 5-рубльових, існували навіть цілі квартали „червоних ліхтарів”. Наприклад, у Києві спочатку всі повії зосереджувалися на парній стороні Хрещатика, від кута Прорізної до Думської площі (порядна жінка там могла проходити тільки в супроводі чоловіка). Значна частина будинків розпусти знаходилася на Тверській і Ямській вулицях, щоправда, після революції 1905–1907 рр. у Києві з'явилася чимало притонів, з якими „Яма” конкурувати була вже не в змозі [32, арк. 39–40; 33]. Існували також і неофіційні будинки розпусти: в кафе-шантанах, „літніх садах”, оперетках; часто студенти користувалися послугами вуличних повій. І хоч місячні витрати на здійснення своїх фізіологічних потреб у такий спосіб для студентів становили 5–10 руб., відмовлялися від такого задоволення, попри те, що 65,5 % виступали проти проституції, молодь не бажала [8, с. 290–291].

У більшості випадків студенти ставилися до повій лише як до осіб, що задовольняють їхні фізіологічні потреби за гроші, а утримувачок будинків розпусти серйозно не сприймали й навіть дозволяли собі їх бити та усіляко з них знущатися [14, арк. 11; 15, арк. 16–16 зв.]. Між тим, деякі зі студентів все ж ставилися до жінок, що обрали такий шлях життя, із співчуттям, адже найчастіше це були сільські дівчата, які через матеріальні негаразди йшли працювати до будинків розпусти [8, с. 291–292]. Можливо, не дарма О. Купрін в повісті „Яма” яскраво малює сюжетну лінію про намір студента Ліхоніна витягнути повію з „Ями” й допомогти їй працевлаштуватися.

Для деякого зі студентів звичним було звабити дівчину, пообіцявши їй одруження, а, коли мова заходила про вагітність, таємниче зникнути. Причому в даному випадку студенти духовних навчальних закладів не набагато відрізнялися від решти [16, арк. 5–7 зв.]. Так, у січні 1916 року до Ради КДА надійшло прохання служниці одного священика в глибинці Марії Савченко, в якому вона вимагала покарати студента академії Олексія Романенка за зґвалтування [17, арк. 1–3]. Дані свідчення, втім, варто сприймати без емоцій. Не потрібно ідеалізувати духовне студентство, чоловіків у розквіті сил і енергії, які змушені були дотримуватися казармених порядків і часто стримувати себе від статевого насолод. Подібний спосіб життя, звісно, й позначався на поведінці студентства, призводячи до інфантильних учинків, наведених вище аморальних витівок, а з іншого боку, й в підтримці академічного, революційного і національного рухів, хоч і в обмеженій формі, в яких взяла участь молодь відкритих навчальних закладів. З іншого боку, не варто недооцінювати й жінок, які час від часу надсилали прохання подібного змісту до навчального керівництва, переслідуючи меркантильні інтереси. Так, 1857 року дворянка Парасковія Кородкевичева звернулася до Попечителя Київського навчального округу зі скаргою на київського універсанта Йосипа Єлимовича, який нібито позбавив її цнотливості. Вагітна позивачка вимагала (на диво!) не одруження, обіцянку якого нібито її зваблено, а матеріальної допомоги від студента. Як з'ясувалося, позивачка вже давно надавала статеві послуги багатьом студентам і не тільки їм, за що їй періодично платили, й, швидше за все, просто хотіла заробити грошей на недосвідчених юнаках [34].

Отже, „питання статі” посідало вагоме місце в житті студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. Фізіологічна потреба молоді до задоволення статевих інстинктів, в тому числі за допомогою проституції, осуду в суспільстві не викликала, навпаки, інколи використовувалася владою, як це мало місце у 1850-ті рр., як засіб для відвернення студентства від захоплення політикою, а також вигадливими підприємцями і письменниками, які за рахунок поширення багатотиражних низькопробних літературних та художніх порнографічних видань заробляли непогані гонорари і славу. На початку XX ст., як наслідок розчарування інтелігенції в результатах Першої російської революції (1905–1907 рр.) й компенсації невтілених у житті надій, суспільство опиняється у стадії духовної кризи, ознаками якої є захоплення спортом, містичними релігійними вченнями, підвищений інтерес до художньої літератури (т. зв. „белетристичний бум”), сповненої еротичними і порнографічними мотивами. І все-таки, своєрідна „сексуальна революція”, що вибухнула у російському суспільстві на початку XX ст., була явищем закономірним на тлі поглиблення процесів капіталізації економіки, розв’язання т. зв. „жіночого питання” і політичної індиферентності влади до нових реалій дійсності.

Джерела та література

1. Революция сексуальная [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cyclopedia.ru/88/208/2655661.html>
2. Орлова Т. Сексуальна революція: причини та наслідки [Електронний ресурс] / Тетяна Орлова // Дзеркало тижня. – 2003. – № 44 (15 лист.). – Режим доступу: http://dt.ua/SOCIETY/seksualna_revolyutsiya_prichini_ta_naslidki-37101.html
3. Ашевский С. Русское студенчество в эпоху шестидесятих годов (1855–1863) / С. Ашевский // Современный мир. – 1907. – № 6. – С. 12–26.
4. Г. Р. О „недугах” современной молодежи / Г. Р. // Вестник воспитания. – 1908. – № 8. – С. 64–84.
5. Жбанков Д. Половая преступность / Д. Жбанков // Современный мир. – 1909. – № 7. – С. 54–91.
6. Иванов А. Е. Студенчество России конца XIX – начала XX века. Социально-историческая судьба / Иванов А. Е. – М. : РОССПЭН, 1999. – 416 с.
7. Иванов А. Е. Еврейское студенчество в высшей школе Российской империи начала XX века. Каким оно было? Опыт социокультурного портретирования / Иванов А. Е. – М. : Новый хронограф, 2007. – 436 с.
8. Иванов А. Е. Мир российского студенчества. Конец XIX – начало XX века. Очерки / Иванов А. Е. – М. : Новый хронограф, 2010. – 360 с.
9. Могильнер М. Мифология „подпольного человека”: радикальный микрокосм в России начала XX века как предмет семиотического анализа / Марина Могильнер. – М. : Новое литературное обозрение, 1999. – 208 с.
10. Энгельштейн Л. Ключи счастья. Секс и поиски путей обновления России на рубеже XIX и XX веков / Лора Энгельштейн. – М. : ТЕРРА, 1996. – 572 с.
11. Энгельштейн Л. „Половой вопрос” и политический кризис профессиональной интеллигенции после революции 1905 г. / Л. Энгельштейн // Реформы или революция? Россия 1861–1917 : материалы международного коллоквиума историков. – СПб., 1992. – С. 172–182.
12. Буле О. „Из достаточно компетентного источника...” Миф о лигах свободной любви в годы безвременья (1907–1917) / Отто Буле // Новое литературное обозрение. – 2002. – № 57 (5). – С. 144–162.
13. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 711, оп. 3, спр. 4931, 38 арк.
14. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 368 (1870 р.), спр. 18, 35 арк.
15. Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 368 (1867 р.), спр. 30, 19 арк.
16. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 160, спр. 901, 69 арк.
17. ІР НБУВ, ф. 216, спр. 128, 3 арк.
18. Половая перепись московского студенчества и ее общественное значение. – М. : Издание студенческой издательской комиссии, 1909. – 104 с.
19. Фавр В. В. К вопросу о половых сношениях, о венерических болезнях и онанизме учащейся молодежи / В. В. Фавр // Русский журнал кожных и венерических болезней. – 1910. – Т. XIX. – С. 197–215.
20. Шейнис Д. И. Еврейское студенчество в цифрах (По данным переписи 1909 г. в киевском университете и политехническом институте) / Шейнис Д. И. – К. : Печатня Иосифа Шенфельда, 1911. – 73 с.
21. Очерк истории университета св. Владимира // Киевлянин. – 1884. – № 212 (25 сент.). – С. 1.
22. Крылья (повесть) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Крылья_\(повесть\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Крылья_(повесть))
23. Михайлова М. Страсти по Лидии. Творческий портрет Л. Зиновьевой-Аннибал / М. Михайлова // Преобразование (Русский феминистский журнал). – 1994. – № 2. – С. 144–156.
24. Струмилин С. Г. Статистика и экономика / Струмилин С. Г. – М. : Изд-во АН СССР, 1979. – 490 с.
25. Щербина В. И. Краткий отчет о больнице студентов Университета Св. Владимира, с 1849 по 1864 год, с описанием чаще встречавшихся болезней / В. И. Щербина // Университетские известия. – 1865. – № 6. – С. 1–12.
26. На помощь молодежи : сборник статей, писем и заметок о студенческой нужде и самоубийствах учащихся / [сост. Т. Л. Кривоносов]. – К. : Тип. С. Г. Слюсаревского, 1910. – 284 с.
27. Баранов И. П. М. Арцыбашев, как художник-психолог и импрессионист и как певец смерти старого и жизни нового человека / Баранов И. П. – К. : Издание книжного магазина С. И. Иванова, 1908. – 80 с.
28. Дорефа” и „Любители матчица” // Речь. – 1908. – № 108 (14 мая). – С. 5.
29. Николаевская лига свободной любви // Речь. – 1908. – № 121 (3 июня). – С. 5.
30. Арест организаторов „лиги свободной любви” // Речь. – 1908. – № 130 (14 июня). – С. 5.
31. От наших южных корреспондентов. Екатеринослав [Електронний ресурс] // Одесский листок. – 1912. – 2 (15) мая. – Режим доступу: <http://starosti.ru/archive.php?m=5&y=1912>
32. ІР НБУВ, ф. 45, спр. 162, 342 арк.
33. Макаров А. Из истории борделей Киева [Електронний ресурс] / Анатолий Макаров. – Режим доступу: <http://www.interesniy.kiev.ua/zhizn-v-kieve/razvlecheniya-i-otdyh-kievlyan/prostitutsiya-v-kieve/iz-istorii-bordeley-kieva/>.
34. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 23, спр. 179, 9 арк.

Кругляк М. Э. „Половой вопрос” в жизни студенчества подросийской Украины (вторая половина XIX – начало XX вв.)

В статье рассмотрено место полового вопроса в повседневной жизни студенчества подросийской Украины второй половины XIX – начала XX вв., проанализировано участие молодежи в разворачивании в России „сексуальной революции” начала XX в., определено отношение государства и общественности к состоянию сексуального здоровья студенчества.

Ключевые слова: студенчество, „сексуальная революция”, „лига свободной любви”, венерические заболевания, „санинцы”.

Kruglyak M. E. The „Sexual Question” in the Life of Students of Under-Russian Ukraine (2nd half of the 19th – the beginning of the 20th cc.)

In the article the place of sexual question in everyday life of students of Under-Russian Ukraine of the 2nd half of the 19th – the beginning of the 20th cc. is reviewed, the participation of the youth in initialization of the „sexual revolution” in Russia in the beginning of the 20th century is analysed, the governmental and public concern about the state of sexual health of students is determined.

Keywords: students, „sexual revolution”, „league of free love”, venereal diseases, „Sanin followers”.

УДК 94(477.7)“18/19”:314.7

Я. В. Бойко

ЗАСЕЛЕННЯ ТАВРИДИ СХІДНИМИ СЛОВ'ЯНАМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглянуто процес заселення Тавриди східними слов'янами у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено місця виходу, чисельність переселенців, висвітлено географію їхнього розселення у містах і повітах Криму та Північної Таврії. Розкрито розміщення східних слов'ян у міській та сільській місцевості Таврійської губернії, висвітлено етнічний склад та структуру зайнятості її населення на зламі ХІХ-ХХ ст.

Ключові слова: переселенці, мігранти, еміграція, розселення, розміщення, східні слов'яни.

Висвітлення історії заселення і освоєння Північного Причорномор'я (Новоросії) та її складової частини – Тавриди (Криму і Північної Таврії)¹ східними слов'янами у другій половині ХІХ ст., набуває на сьогоднішній день особливого значення у зв'язку з пошуками інтелектуальною елітою шляхів стабілізації соціальних відносин, а також засобів вирішення етнополітичних проблем, як у Північному Причорномор'ї, так і на Кримському півострові зокрема.

Крим, через своє географічне розташування, може перетворитися, найближчими роками, в найважливіший стратегічний форпост Росії у Північному Причорномор'ї. У разі успішної модернізації російського Чорноморського флоту, що базується в Севастополі, на нього буде покладена значна частка відповідальності за підтримку міжнародної безпеки в Чорноморському басейні, а також за його межами. Активна зовнішньополітична діяльність Росії в Криму, останнім часом, пояснюється загостренням суперечностей між провідними геополітичними гравцями сучасності за доступ до природних ресурсів Євразії, а також за контроль над сухопутними і морськими шляхами їх просування на ринки країн Західної Європи. У зв'язку з цим експертне співтовариство розвинених країн, уже сьогодні, виявляє підвищену зацікавленість до різних аспектів історичного минулого і певних сторін господарського життя країн Північного Причорномор'я та його окремих територій, зокрема, Кримського півострова.

Об'єктом дослідження виступає міграція населення у Північному Причорномор'ї (Новоросії), предметом – заселення Криму і Північної Таврії східними слов'янами у другій половині ХІХ ст. Метою дослідження є висвітлення процесу заселення Тавриди східними слов'янами, а також з'ясування питань пов'язаних з її територіальним розміщенням та зайнятістю у вказаний період.

Історія заселення і господарського освоєння Тавриди (Криму і Північної Таврії) східними слов'янами завжди викликала підвищену зацікавленість серед учених і політиків. Проте, вказана проблема, з ряду причин, не знайшла поки що належного висвітлення в українській та зарубіжній історіографії. Особливо це стосується другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – періоду становлення і розвитку ринкової економіки. Дорадянські, радянські і пострадянські дослідники накопичили певний фактичний матеріал, проте невелика кількість опублікованих статей і газетних заміток із цієї проблеми носить, за незначним виключенням, фрагментарний, почасти поверхневий характер. Найцікавішими тут, на думку автора, є роботи К.Ф. Германа, А.А. Скальковського, В.М. Кабузана і С.А. Секірінського [1-7].

З метою поглибленого висвітлення зазначеної проблеми автором були задіяні матеріали Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі (РДІА), Російського державного архіву стародавніх актів (РДАСА), Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ), Російського державного архіву економіки (РДАЕ),

¹ До складу Тавриди (до 1917 р.) входили Кримський півострів та Північна Таврія, яка складалася з Бердянського, Дніпровського та Мелітопольського повітів.